

Ko te Aitanga Pepeke o Aotearoa (arā, te NZAC)

Ko te tikanga o te kupu "angawaho", ko te "waewae whai monamona", ā, kei roto i tēnei poro ko ngā pepeke, ngā weri, ngā weri waemano, ngā pūwereriki me ngā pūngāwerewere.

He aha tēnei mea, te NZAC?

- Ko te NZAC te kohinga nui katoa o ngā pepeke me ērā atu angawaho noho whenua o Aotearoa huri i te ao;
- He tata ki te katoa o ngā momo e 25,000 neke atu o Aotearoa e mōhiotia ana, kua noho mai ki te kohinga nei;
- He āhua 1 miriona ngā tauira kua whakamarokehia, kua pinea;
- Tērā anō tētahi 6 miriona kua rokirokihia ki te waihā ewaro;
- Kei roto anō i te kohinga nei ētahi tauira mai i wāhi kē o te ao, tae atu ki ētahi o Te Moana-nui-a-Kiwa me Chile;
- E tiakina ana te NZAC e Manaaki Whenua, i te Whare Rangahau o Puketāpapa, Tāmaki-makau-rau.

Hei aha te NZAC?

- Ko ngā tauira e mau mai ana ki ngā kohinga pēnei i te NZAC nei te tūāpapa o ngā mātauranga me ngā pārongo mō te ao tūroa.
- Me kore ake ngā kohinga nei e taea ai ngā momo te āta tautohu, ā, mā te āta tautohu ka whaihua ko ngā mahi rangahau.
- Ka puritia ngā tauira kua tautohua, ka tuhia anō hoki ngā kōrero mō rātou i runga i te whai kia noho tahi ēnei mea hei pātaka o ngā tini a Tāne.
- E kore rawa e taea tēnei pātaka te waihanga mai anō; he taonga nā te motu, otirā, nā te ao, e puritia ana e mātou mā ngā iwi katoa o te ao.
- He wāhi puiaki anō kei te NZAC i roto i te pūtaiao o te ao, nā te ahurei o te matawhenua-koiroa o Aotearoa.
- Ko tētahi 90% pea o ngā momo angawaho o Aotearoa, kāore e kitea i ētahi atu wāhi o te ao. Heoi, tērā pea he kāwai tata, he kāwai tawhiti rānei o rātou ki ngā rōpū o tawāhi.
- He wāhi nui kei ngā angawaho māori e whānui ake ai ngā mōhiotanga ki ngā rauropi o te ao, me te kunenga mai o ngā rauropi.

- He mahi nui te āta whakaahua i ā tātou angawaho. Āwhinatia ai ngā tohunga whakapapa o NZAC e ngā tohunga o tawāhi ka toro i te NZAC, ka tono rānei i ētahi tauira mō tētahi wā kia rangahaua. I ēnei mahi, kei te nui kē atu ngā mōhiotanga ki ngā aitanga pepeke o Aotearoa, me tō tātou mārama anō ki a Papatūānuku.

Ngā mahi a ngā tohunga o te NZAC

Kia tino tika ai tā tātou whakapau i ngā rawa māori o Aotearoa, me mōhio anō tātou ki ngā tipu me ngā kararehe o tēnei whenua, tae atu ki te āhua o te noho a ngā rauropi nei ki te taiao, me te wāhi ki ngā mea nei i roto i ngā pūnaha māori. Ko tā ngā tohunga i te NZAC:

- he whakahaere mahi rangahau kia kitea ai ko ēhea pepeke me ērā atu hanga tuarā-kore kei Aotearoa nei, otirā, ka aro nuitia ko ngā mea he pānga ohaoha, he pānga tiaki taiao o rātou;
- he tautohu i ngā pepeke me ērā atu angawaho;
- he tiaki, he whakapai ake i te pātaka tauira angawaho o te NZAC;
- he whakaputa tuhinga mō ngā rangahautanga pepeke (*Ko te Aitanga Pepeke o Aotearoa te tānga matua*)

Te tiaki i te NZAC

Ko te pai o ngā mahi rangahau i ngā huinga pepeke o roto i te kohinga, kei te āhua tonu o te pai o ngā tauira pepeke.

- Kāore e tino pai ētahi tauira kua hē nei te āhua, i kohia i ētahi wāhi ruarua nei. He pai noa ake ngā tauira maha o tētahi momo e whakaata ana i te āhua tūturu o tana noho ki te taiao.
- Kāore e memeha haere te whaihua o tētahi tauira ina tawhito haere te tauira; ka kaha ake tana noho taonga mai, i te mea:
 - ka taea te hokihoki ki te tiro tiro anō i ngā tauira ko rātou te tūāpapa o ētahi rangahautanga;
 - i ētahi wā ko rātou ngā mōrehu o ngā momo kua kore e noho atu ki tētahi rīpoinga i te mea kua kaha rawa te rawekehia o taua rīpoinga;
- I ētahi wā he mahi nui tonu te āta tiaki i ngā tauira tawhito.

Te whakarite i ngā tauira o ngā angawaho

He mahi uaua tonu te whakarite i ia pepeke, i te mea me whai kia āta kitea ōna āhuetanga matua. Hei tauira, pinea ai ngā pūrēhua kia roha ngā parirau. E taea ai tēnei, me pēnei te āhua o te pepeke:

- kia tangatanga (kia ngohe)
- ka āta pinea ki tētahi papa ki reira totoka ai
- ka hoatu he tapanga ki a ia
- ka whakawhitihia ki tētahi pouaka rokiroki.

I te rā kotahi, kotahi rau pea ngā pepeke iti ka oti te whakarite i tētahi tangata e tohunga ana ki tāna mahi.

Ko ngā pepeke moroiti:

- tērā ka pinea tukuruatia, arā, ka pinea ki ngā pine moroiti ki ngā ngaku hukahuka plastazote i te tuatahi
- ka whakapiria rānei (ki te kāpia) ki te akitu o tētahi kāri;
- ka whakatakatoria rānei ki ngā mata-kōata kia pai ai te āta mātaki ki te karu whakarahi; he mahi roa tēnei, ka whāia he raupapa rokiroki ā-matū, ā, me āta whāwhā anō i te pepeke. E 8-10 noa iho pea ngā mata-kōata pūmau ka oti i te tangata kotahi i te rā kotahi.

Tērā ka hē haere te hanga o ngā pepeke e puritia ana ki ngā kohinga, nō reira me āta whai kia whakaitihia ngā āhuetanga tērā ka whakararu i tō rātou noho taonga tonu ki te ao pūtaiao.

Ko ngā tauira ngohe me ērā ka raua ki te putunga nui:

- ka rokihia ki te waihā ewaro 70% te kaha, kia kore ai e popo;
- ka puritia ki tētahi taiwhanga mātao pōuriuri, kia kore ai e pā he huringa matū-tipu ki a rātou.

Mō ngā tauira kua pinea, ka āta whakatakina tō rātou 'taiao':

- kia kore ai e kaha piki, e kaha heke rānei te takawai me te pāmahana (i te mea ki te pērā, ka tipu ko ngā pūheka harore);
- kia iti ai te parawhiti (mā reira e pā ai ētahi huringa matu-aho, hei tauira, ko te māwhe o ngā tae).

Te whakarōpū i ngā tauira

Ko te wāhanga tuarua o ngā mahi tiaki, ko te whakarōpū tonu i ngā tauira. Ka kīia tēnei ko te "tātai whakapapa i roto tonu i te paepae".

Ko tā ngā tohunga:

- he āta tiro tiro i ngā tauira

- he whakaingoa i tēnā, i tēnā (me te whakamahi tapanga hou)
- he whakarōpū pūnahanaha i ngā tauira – i te nuinga o te wā, ka wehewehengia i runga i te momo, mehemea he toa, he uwaha rānei, ā, i runga anō i te wāhi i reira te tauira e noho ana.

I tēnei tikanga whakarōpū, ka takoto mai ngā pārongo huhua noa e pā ana ki te taupuhi kaiao, ngā wāhi e kitea ai tēnā me tēnā momo, me ngā rerekētanga matawhenua.

Kupu tāpiri

Arā te huhua o ngā momo kāore e taea te tautohu mā te tiro tiro noa i ngā tauira mate o aua momo.

Ina pērā, me huri rawa ngā tohunga tātai whakapapa ki ētahi atu taunakitanga, ki ētahi atu momo mātauranga hoki ki te roherohe i ngā momo i runga i te pono, i te tika. Arā, me tiro tiro pea ko:

- e āhua o ngā whanonga o ngā pepeke
- ētahi āhuetanga matū-koiora
- ngā rerekētanga i waenga i ngā tipu ko rātou ngā kāinga noho o ngā pepeke.

Heoi anō, ka noho tonu ko ngā kohinga o ngā pepeke me ngā kōrero whai takenga mō aua pepeke, pērā i te NZAC, koia hei tūāpapa mō ngā mahi tātai whakapapa koiora.

Trevor Crosby (Kaitiaki, NZAC)
Manaaki Whenua, Pouaka Motuhake 92170,
Tāmaki-makau-rau, Aotearoa.

Hēni Jacob (kaiwhakamāori)
Horowhenua, Aotearoa